

МІЖНАРОДНИЙ ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС ЯК ОКРЕМИЙ НАПРЯМОК ВИВЧЕННЯ: ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ

INTERNATIONAL CIVIL PROCEDURE AS A SEPARATE FIELD OF STUDY: FEATURES OF THE TEACHING METHODOLOGY

Статтю присвячено дослідженню міжнародного цивільного процесу як окремого напрямку вивчення та особливостям методики його викладання, яка повинна засновуватись на особистісно-орієнтованому підході. На підставі проведеного аналізу встановлено, що важливою складовою міжнародного цивільного процесу є питання практичного застосування колізійних норм і встановлення змісту іноземного права, його застосування, що безпосередньо впливає і на методику викладання міжнародного цивільного процесу. Виявлено, що у процесі засвоєння міжнародного цивільного процесу у здобувачів вищої освіти акумулюються знання як з міжнародного, так і з внутрішньодержавного права. Автор наголошує, що вивчення міжнародного цивільного процесу та міжнародного приватного права сприяє формуванню у майбутніх фахівців професійного мислення, виробленню вмінь і навичок щодо застосування і вибору норм міжнародного і національного (як українського, так і іноземного) законодавства при регулюванні приватно-правових відносин, ускладнених іноземним елементом. Автор доходить висновку, що методика викладання такої дисципліни, як «Міжнародний цивільний процес» полягає у поєднанні вивчення теоретичного доробку та практики на основі креативного підходу, через який реалізується свобода творчості здобувачів вищої юридичної освіти, оскільки такий підхід може вважатися найбільш особистісно-орієнтованим. Автор наголошує, що особистісно зорієнтована парадигма освіти полягає у переосмисленні цілей освіти від отримання студентами готових знань, умінь до свідомої потреби в саморозвитку й самореалізації, також суть цієї парадигми становлять пошук і впровадження особистісно спрямованих методів, прийомів, форм і засобів навчальної діяльності, гуманне ставлення до здобувача, підтримка його індивідуальності, рівність, прийняття. Також автор доходить висновку, що розвиток свободи творчості особистості, врахування її потреб та інтересів є запорукою ефективності освіти.

Ключові слова: особистість, свобода творчості, міжнародний цивільний процес, міжнародне приватне право, юристи, особистісно-орієнтований підхід, методика викладання, право.

бістісно-орієнтований підхід, методика викладання, право.

The article is devoted to the study of international civil procedure as a separate field of study and the peculiarities of its teaching methodology, which should be based on a personal-oriented approach. On the basis of the conducted analysis, it was established that an important component of international civil procedure is the issue of practical application of conflict of law rules and establishing the content of foreign law, its application, which directly affects the methodology of teaching of international civil procedure. It was revealed that in the process of international civil procedure studying the students accumulate knowledge of both international and domestic law. The author emphasizes that the study of international civil procedure and international private law contributes to the formation of professional thinking of future specialists, the development of their abilities and skills regarding the application and selection of norms of international and national (both Ukrainian and foreign) legislation as for the regulation of private-law relations complicated by foreign element. The author comes to the conclusion that the method of teaching of "International Civil Procedure" consists in combining the study of theoretical development and practice based on a creative approach, through which the freedom of creativity of students of higher legal education is realized, since this approach can be considered the most personally oriented. The author emphasizes that the personally-oriented paradigm of education is based on rethinking the goals of education from the acquisition of ready-made knowledge and skills by students to the conscious need for self-development and self-realization, and the essence of this paradigm is the search and implementation of personally oriented methods, forms and means of educational activity, a humane attitude to the acquirer, support of his individuality, equality, acceptance. The author also comes to the conclusion that the development of the individual's creative freedom, taking into account his needs and interests, is the key to the effectiveness of education.

Key words: personality, freedom of creativity, international civil procedure, international private law, lawyers, person-oriented approach, teaching methodology, law.

УДК 378

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/62.2.28>

Войтович П.П.,

докт. філос. в галузі права,
доцент кафедри міжнародного
та європейського права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Постановка проблеми. Процеси інтеграції, міжнародного розподілу праці та глобалізації призводять до зростання значення міжнародного приватного права у всьому світі. Посилення значення міжнародного приватного права в сучасному світі сприяє підвищенню якості його викладання, дослідженню нових актуальних питань в цій галузі. Велику роль у втіленні міжнародного приватного права у життя відіграє міжнародний цивільний процес, що являє собою діяльність судових та інших правозастосовних органів із розгляду цивільних (приватних) справ з так званім іноземним елементом.

Перспективи розвитку міжнародного цивільного процесу обумовлені його значенням у суспільному житті, у створенні правової реальності при застосуванні норм міжнародного приватного права. Очевидно, що сьогодні правові знання, у тому числі знання міжнародного приватного права й міжнародного цивільного процесу, є необхідними для спеціалістів з багатьох галузей, оскільки весь світ зараз перебуває в процесі трансформації, яка торкається абсолютно всього, особливо людей. Процеси, що відбуваються у світі, безумовно потребують наукового дослідження, адже

наука – це не переписування текстів, вона для життя і про життя, наука і освіта здійснюються для людей і через людей. Юридична наука і освіта не є осторонь. Це стосується не лише сфер публічного права чи захисту прав людини, але й приватного права, правозахисної діяльності в сфері приватного права. Така правозахисна діяльність в сфері міжнародного приватного права здійснюється у тому числі відповідними судовими та іншими правозастосовними органами різних країн, зокрема, щодо розгляду спорів, що виникають між сторонами приватних правовідносин з іноземним елементом, з огляду на що міжнародний цивільний процес являє собою окремий напрямок, що потребує відповідного вивчення, та має певні особливості викладання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чимало відомих вчених досліджували й досліджують різні питання щодо викладання, у тому числі щодо викладання правових дисциплін, а також особливостей особистісно-орієнтованого підходу. Зокрема, певні аспекти означеної проблематики досліджувались такими поважними вченими-педагогами, як Ш. Амонашвілі, М. Бахтін, І. Бех, В. Лаппо, О. Пехота, В. Сериков, А. Старєва та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Звісно, проблеми та особливості міжнародного цивільного процесу, його правової природи та змісту, а також пов'язані з цим особливості його викладання, потребують самостійного дослідження. З огляду на це, дана стаття є спробою показати певні особливості міжнародного цивільного процесу та міжнародного приватного права, які являють собою «вищу математику юриспруденції», а також окреслити особливості викладання міжнародного цивільного процесу із урахуванням потреб та інтересів особистості – здобувача вищої освіти, прав та свобод людини, загальнолюдських цінностей.

Мета статті. Отже, метою цієї статті є дослідження сутності й особливостей міжнародного цивільного процесу, методики його викладання з першочерговим врахуванням особистісно-орієнтованого підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система юридичної освіти України потребує сьогодні особливої уваги, адже процес будівництва правової держави та формування громадянського суспільства вимагає належної підготовки кадрів у сфері юриспруденції [4, с. 441]. Юридична професія торкається усіх сфер діяльності людини, включаючи область трьох гілок влади, органів управління всіх рівнів, керівництво різними установами, організаціями, службу в правоохоронних органах, адвокатську, нотаріальну діяльність, роботу юрисконсульта, наукову та викладацьку діяльність, практику в приватних підприємствах тощо. Професія юриста покликана на захист та допомогу громадянам відстоювати свої права, а також сприяти розвитку сучасного суспільства, підняти рівень правової культури населення [4, с. 441].

Право у теперішній час переживає фазу активного розвитку, оскільки нове століття супроводжується активними трансформаційними процесами, у всіх сферах відбуваються якісні зміни сутнісних і змістовних характеристик багатьох правових явищ, у тому числі правових систем. Це відбувається і у зв'язку з глобалізацією світової економіки, що супроводжується інтенсифікацією економічної інтеграції, міжнародною мобільністю населення, активізацією наукової, культурної та ін. взаємодії. Держави сьогодні, як ніколи, є взаємозалежними, що обумовлює розширення відносин між людьми незалежно від їх громадянства та місця проживання, зростання ділових контактів між юридичними особами різних держав, що викликає необхідність удосконалення правового регулювання відносин між цими суб'єктами та зростання ролі міжнародного приватного права як регулятора цих відносин.

З огляду на це будь-який юрист, незалежно від того, чи займається він приватною практикою, чи знаходиться на державній службі, не може обійтися без ґрунтовних знань в галузі міжнародного приватного права та міжнародного цивільного процесу, які займають особливе місце в системі юридичної освіти. Так, в процесі засвоєння міжнародного приватного права та міжнародного цивільного процесу у здобувачів вищої освіти акумулюються знання як з міжнародного, так і з внутрішньодержавного права, адже у практиці міжнародного приватного права потрібно знати не лише своє (національне) законодавство, але й іноземне законодавство, а також знати як своє законодавство пов'язати з іноземним. Звісно, в сфері приватного права часто виникають спори, які потребують вирішення. Колізійні питання в галузі приватного права вирішуються судовими органами й іншими способами. Діяльність відповідних органів, що вирішують колізійні питання щодо застосування приватного права різних держав, різних правопорядків, і являє собою міжнародний цивільний процес.

Міжнародний цивільний процес є діяльністю судів та інших правозастосовних органів із вирішення приватно-правових спорів з іноземним елементом. Це діяльність не міжнародних, а національних (у тому числі іноземних) судів із вирішення спорів. Термін «міжнародний» вказує на специфіку цих спорів – наявність іноземного елемента як невід'ємної частини приватно-правових відносин, що регулюються міжнародним приватним правом. Міжнародне приватне право, у свою чергу, по суті регулює цивільно-правові відносини у широкому значенні, тому й судочинство відбувається за державними правилами (публічний порядок) цивільного процесу (якщо сторони не домовились про інше), але, звісно, з певними особливостями. Такі особливості або специфіка міжнародного цивільного процесу пов'язана зі специфікою міжнародного приватного права, предметом регулювання якого є не просто приватні відносини, а відносини, ускладнені іноземним елементом у будь-якому його

прояві (суб'єкт, об'єкт або юридичний факт). І тут варто згадати про основне завдання міжнародного приватного права – подолання колізії. Вирішення колізій, застосування належного права відповідними судовими (чи іншими правозастосовними) органами і є міжнародним цивільним процесом.

У зв'язку з цим «Міжнародний цивільний процес» як навчальна дисципліна має, безумовно, теоретико-практичну спрямованість. За результатами опанування цієї дисципліни здобувачі будуть здатні складати основні правові документи, які застосовуються у сфері міжнародного цивільного процесу, тому що предметом дисципліни є особливості розгляду справ з іноземним елементом у судах України та іноземних судах, а також питання розгляду справ в міжнародному комерційному арбітражі. Мета вивчення цього курсу полягає у закріпленні та поглибленні теоретичних знань здобувачів стосовно питань міжнародної підсудності з цивільних справ, цивільного процесуального становища іноземців, осіб без громадянства, іноземних юридичних осіб, іноземних держав, судових доказів у справах з іноземним елементом, порядку встановлення змісту іноземного закону, що підлягає застосуванню, іноземних доручень, визнання та виконання іноземних судових рішень з приватного права. Саме тому завдання цієї дисципліни полягає у наданні здобувачам в необхідному обсязі теоретичного матеріалу, який включає сучасні наукові розробки як вітчизняних, так і зарубіжних вчених-юристів, системи знань і розуміння щодо основних тенденцій розвитку міжнародного цивільного процесу, формування вмінь аналізувати і оцінювати приватно-правові явища, інститути і норми, творчо застосовувати їх на практиці.

Вивчення таких приватно-правових явищ, норм та інститутів, що складають міжнародне приватне право, яке регулює приватно-правові відносини з іноземним елементом, є хоч і важким, але вкрай цікавим, сприяє формуванню у майбутніх фахівців професійного мислення, виробленню вмінь і навичок щодо застосування і вибору норм міжнародного і національного (як українського, так і іноземного) законодавства при регулюванні приватно-правових відносин, ускладнених іноземним елементом.

Це і є тими особливостями міжнародного цивільного процесу як окремого напрямку вивчення, які обумовлюють особливості викладання цієї дисципліни та потребують певної методики.

Така методика викладання міжнародного цивільного процесу та інших приватно-правових дисциплін, що стосуються іноземного елементу (міжнародний характер), полягає, зокрема, у виконанні здобувачами завдань, які передбачають здатність мислити як абстрактно, так і конкретно. Наприклад, складання проектів різних документів, у тому числі процесуальних: хоча такі документи й можна знайти в мережі Інтернет, але для успішного й ефективного вивчення міжнародного цивільного процесу такий підхід не вбачається

вірним, якісний документ не може бути виконаний лиш за шаблоном, а потребує індивідуального творчого підходу, враховуючи всі обставини конкретного завдання.

Методика проведення практичних занять з міжнародного цивільного процесу заснована на перевірці самостійної підготовки здобувачів за заявленими питаннями, засвоєнні лекційного матеріалу, відпрацюванні практичних навичок з вирішення реальних правових ситуацій. При проведенні практичних занять використовуються різні методи і прийоми, зокрема, опитування здобувачів по темі заняття, опитування по найбільш значущим поняттям і категоріям міжнародного приватного права, вирішення завдань, проведення рольових ігор, заснованих на конкретних правових ситуаціях. Завдання складаються на основі законодавства різних держав, міжнародно-правових документів, теоретичних розробок вітчизняних та зарубіжних авторів, судової та арбітражної практики [2, с. 62–63].

Таким чином, методика викладання такої дисципліни, як «Міжнародний цивільний процес» полягає у поєднанні вивчення теоретичного доробку та практики на основі креативного підходу, через який реалізується свобода творчості здобувачів вищої юридичної освіти. Саме такий підхід може вважатися найбільш особистісно-орієнтованим, адже викладач, надаючи відповідну теорію, що визначає певні закономірності розвитку тієї чи іншої галузі та інституту, та наводячи певні приклади із практики, оскільки без практики засвоєння вказаних дисциплін неможливо, ставить відповідні практично орієнтовані завдання (як то: моделювання арбітражного розгляду, судового процесу, складання проектів документів, тощо) і цим лиш задає здобувачам певний вектор власного науково-практичного пошуку, не обмежуючи їх вільної творчості. Саме такі прийоми, як моделювання судових засідань, опанування практики підготовки позовних заяв, скарг, вирішення інших практичних задач, зокрема особистісно-орієнтованих, є корисними для здобувачів, адже сприяють формуванню у них необхідних компетентностей щодо праворозуміння та правозастосування.

Сьогодні перед вищими навчальними закладами постають нові завдання, пов'язані і з новими умовами виховання особистості фахівця [6, с. 221], тому і відбуваються певні зміни в організації освіти, які мають цілком реальні виміри і є проявом гуманно-центричної переорієнтації вищої освіти. Ця переорієнтація спрямована на розвиток особистості, врахування її потреб та інтересів. Ключовою фігурою, основою в освітньому процесі є і має бути людина, особистість. У вільному суспільстві всі люди діють добровільно, маючи свободу отримувати ресурси для реалізації свого потенціалу, тому завдання педагогів полягає лиш в певній координації та в наданні ресурсу, а людина – здобувач вищої освіти має право вибору, свободу творчості. Пріоритети та доцільність такої освіти давно обґрунтовані науковцями (Ш. Амонашвілі,

І. Бех, Д. Белухін, О. Пехота, А. Старєва, В. Сєриков та ін.), в працях яких пропонуються ідеї поваги до особистості, діалогу, співпраці. Сутнісними ознаками особистісно зорієнтованої парадигми освіти, зокрема, є: 1) переосмислення цілей освіти від отримання студентами готових знань, умінь і навичок до свідомої потреби в саморозвитку й самореалізації; 2) оволодіння предметом викладання втрачає статус центрального завдання, стає інструментом реалізації цілей, пов'язаних із забезпеченням розвитку особистості [3]; 3) пошук і впровадження особистісно спрямованих технологій, методів, прийомів, форм і засобів навчальної діяльності [5]. Взаємини викладача й здобувача в такому разі будуються на гуманному ставленні до здобувача, довірі, підтримці його індивідуальності, на принципах рівності, співіснування, свободи, єдності, прийняття [1, с. 127–130].

Цілком логічним і зрозумілим є те, що такі вимоги особистісно орієнтованого підходу є доречними щодо вивчення та викладання як міжнародного цивільного процесу, так і інших дисциплін як у галузі права, так і в інших галузях.

Висновки. В процесі засвоєння міжнародного приватного права та міжнародного цивільного процесу у здобувачів вищої освіти акумулюються знання як з міжнародного, так і з внутрішньодержавного права, оскільки у практиці міжнародного приватного права потрібно знати як своє (національне) законодавство, так й іноземне законодавство, а також знати як своє законодавство пов'язати з іноземним.

Діяльність відповідних органів (судів та інших правозастосовних органів), що вирішують колізійні питання щодо застосування приватного права різних держав, різних правопорядків, і являє собою міжнародний цивільний процес. Це діяльність не міжнародних, а національних (у тому числі іноземних) судів із вирішення спорів. Термін «міжнародний» вказує на специфіку цих спорів – наявність іноземного елемента як невід'ємної частини приватно-правових відносин, що регулюються міжнародним приватним правом.

Вивчення міжнародного цивільного процесу та міжнародного приватного права, яке регулює приватно-правові відносини з іноземним елементом, сприяє формуванню у майбутніх фахівців професійного мислення, виробленню вмій і навичок щодо застосування і вибору норм міжнародного і національного (як українського, так і іноземного) законодавства при регулюванні приватно-правових відносин, ускладнених іноземним елементом.

Методика викладання такої дисципліни, як «Міжнародний цивільний процес» полягає у поєднанні вивчення теоретичного доробку та практики на основі креативного підходу, через який реалізується свобода творчості здобувачів вищої юридичної освіти, оскільки такий підхід може вважатися найбільш особистісно-орієнтованим, коли викладачем ставляться відповідні практично орієнтовані

завдання (як то: моделювання арбітражного розгляду, судового процесу, складання проектів документів, тощо) і цим лиш задається певний вектор власного науково-практичного пошуку здобувачів, не обмежуючи їх вільної творчості. Саме такі прийоми, як моделювання судових засідань, опанування практики підготовки позовних заяв, скарг, вирішення інших практичних задач, зокрема особистісно-орієнтованих, є корисними для здобувачів, адже сприяють формуванню у них необхідних компетентностей щодо праворозуміння та правозастосування.

Основою освітнього процесу є людина, особистість. У вільному суспільстві всі люди діють добровільно, маючи свободу отримувати ресурси для реалізації свого потенціалу, тому завдання педагогів полягає лиш в певній координації та в наданні ресурсу, а людина – здобувач вищої освіти – має право вибору, свободу творчості.

Особистісно зорієнтована парадигма освіти полягає у переосмисленні цілей освіти від отримання студентами готових знань, умінь і навичок до свідомої потреби в саморозвитку й самореалізації, розвиток особистості, пошук і впровадження особистісно спрямованих методів, прийомів, форм і засобів навчальної діяльності, гуманне ставлення до здобувача, підтримку його індивідуальності, рівність, прийняття. Вбачається, що такі вимоги особистісно орієнтованого підходу є доречними щодо вивчення та викладання не тільки міжнародного цивільного процесу, а й інших дисциплін як у галузі права, так і в інших галузях.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості. Педагогіка і психологія. 1997. № 1. С. 127–130.
2. Войтович П. П. Щодо методики викладання міжнародного приватного права: особистісно-орієнтований підхід. Молодий вчений. 2022. № 12 (112). С. 60–64.
3. Лаппо В. В. Теоретико-методичні засади формування духовних цінностей студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу. Дис. доктора пед. наук. Київ, 2018.
4. Мельник М. М. Система підготовки юристів в Україні: проблеми та перспективи. Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (15-16 травня 2015 р., м. Одеса) : у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М.В. Афанасьєва. Одеса, 2015. 764 с. С. 441–443.
5. Пехота О. М., Старєва А. М. Особистісно орієнтоване навчання: підготовка вчителя: Монографія. Миколаїв, 2005. 272 с.
6. Третьякова Т. М. Управлінські аспекти освітнього процесу у ВНЗ. Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (15-16 травня 2015 р., м. Одеса) : у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М.В. Афанасьєва. Одеса, 2015. 764 с. С. 221–223.